

Erfgoedbeleid en het verhaal
over de geschiedenis van de
stad

**Erfgoedbeleid en het verhaal
over de geschiedenis van de
stad**

Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur
augustus 2006

Inhoud

1. Samenvatting
2. Inleiding
3. Het 'Rotterdammergevoel'
4. Observaties
5. Nieuw beleid
6. Conclusies en aanbevelingen

Bijlage 1 Project Markering Brandgrens van 14 mei 1940 opgesteld door de dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting

Samenvatting

Rotterdam heeft veel erfgoed: museale collecties, monumenten, archieven, boekencollecties, varend en rollend erfgoed, archeologisch materiaal. Diverse instellingen beheren dit materiaal en verzamelen daarover kennis. Die kennis wordt over het algemeen voor het publiek goed toegankelijk gemaakt. Wie op zoek is naar het verhaal over de geschiedenis van de stad kan die kennis ook wel vinden. In het voorliggende advies gaat de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur in op de vraag of die kennis ook bruikbaar kan worden gemaakt voor de vele Rotterdammers die niet zelf actief op zoek gaan naar informatie over de geschiedenis van hun stad.

Uitgangspunt van het advies is de sterke band tussen identiteit en geschiedenis. Ieder mens is er op uit om zichzelf te kennen. De wortels van de eigen identiteit liggen binnen en buiten de mens. Weten wie je bent is dan ook onder meer begrijpen waarom de plek waar je woont is zoals die is, waar de dingen vandaan komen waarmee je bent omringd. Weten wie je bent is de geschiedenis van de plek begrijpen waar men het eigen leven doorbrengt. Er bestaat, naast de vele verschillen tussen mensen, in ieder geval één algemeen kenmerk dat de bewoners van de stad Rotterdam delen: het feit dat ze Rotterdammer zijn. Op die gezamenlijke eigenschap kunnen de burgers van de stad aangesproken worden. Kennis van de geschiedenis van de stad is onontbeerlijk in de vorming van de eigen identiteit van Rotterdammer.

In het advies wordt door de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur de stelling betrokken, dat er in de communicatie met een breed publiek door de Rotterdamse erfgoedwereld nog veel blijft liggen, dat we met wat meer moeite het verhaal over de geschiedenis van de stad beter voor het voetlicht kunnen brengen, dat een betere afstemming van de bestaande inspanning waarschijnlijk tot een beter resultaat kan leiden. Het resultaat moet zijn dat we de Rotterdammer helpen de eigen identiteit beter te begrijpen.

Het advies gaat allereerst uitgebreid in op de relatie tussen erfgoed en identiteit. Het advies bepleit voorts het opstellen van een canon van de Rotterdamse geschiedenis, ook al kunnen bij het vaststellen van een canon vraagtekens worden geplaatst. De canon zou in het teken van moderniteit moeten staan.

Het advies geeft vervolgens een vrij brede beschrijving van de actoren in het veld van het Rotterdamse erfgoed vanuit het oogpunt van publiekscommunicatie. Dit hoofdstuk Observaties heeft vooral een beschrijvend en becommentariërend karakter. Er wordt aandacht besteed aan de gemeentelijke diensten die met erfgoedbeheer zijn belast en ook aan het onderwijs, particuliere organisaties en media.

In een volgend hoofdstuk worden voorstellen voor nieuw beleid geformuleerd. Daarbij is er opnieuw veel aandacht voor het onderwijs en voor de grote veranderingen die daar plaatsvinden. Die veranderingen bieden goede kansen voor erfgoededucatie. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur bepleit in dat verband de oprichting van een tijdelijk bureau voor het samen met het onderwijs ontwikkelen van nieuw lesmateriaal. Ook zouden scholen historische locaties en monumenten kunnen adopteren.

Er zou naar de mening van de Raad een nieuwe subsidieregeling door de dienst Kunst en Cultuur moeten worden opgezet voor de ondersteuning van communicatie over de geschiedenis van de stad, vooral vanuit het particulier initiatief. Rotterdam Festivals zou uitgenodigd kunnen worden een jaarlijks Erfgoedfestival op te zetten en het Historisch Genootschap Roterodamum zou een publiekstijdschrift moeten kunnen uitbrengen.

De Raad besteedt ook aandacht aan allerlei projecten die de geschiedenis van de stad zichtbaar willen maken, zoals een monument dat herinnert aan de dam in de Rotte uit de 13^e eeuw en een project over de brandgrens van 14 mei 1940. De Raad wil ook meer aandacht voor het stadshistorische verhaal in de verschillende programma's van cultuurtoerisme. De dienst Kunst en Cultuur moet in staat worden gesteld de regie te voeren over de uitvoering van de voorgestelde aanbevelingen.

Inleiding

Rotterdam mag dan een jonge stad worden genoemd, het heeft veel erfgoed: museale collecties, monumenten, archieven, boekencollecties, varend en rollend erfgoed, archeologisch materiaal. Tegenwoordig rekenen we ook niet-materiële vormen tot het erfgoed: muziek, zang, dans, rituelen, gebruiken, feesten, de resultaten van orale tradities, volkskunst in het algemeen. Hierdoor is het ook goed mogelijk om producten van niet-dominante groepen in de samenleving en van etnische groepen onderdeel van het erfgoedbeleid te maken. Erfgoed wordt dan ook wel eenvoudig gedefinieerd als "Alle materiële en immateriële overblijfselen van het verleden die de moeite van het behouden waard zijn." ¹

Het voorliggend advies van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur is niet bedoeld om tot scherpe definities of categorisering van erfgoed te komen. Wij vragen ons hier af wat we met al dat erfgoed doen en vooral of we het erfgoed wel op een goede manier gebruiken om het verhaal over de stad te vertellen. De kernvraag is: kunnen we de Rotterdammer helpen meer van zijn stad te begrijpen door hem op een betere manier het verhaal over de geschiedenis van de stad te vertellen?

Het erfgoed in Rotterdam wordt door vele verschillende partijen beheerd: particuliere gesubsidieerde instellingen (musea), gemeentelijke diensten (archieven, archeologie, monumenten), particulieren (eigenaars van roerend en onroerend goed). Rondom deze beheerders bevinden zich andere betrokkenen en geïnteresseerden, zoals particuliere verenigingen die zich met de geschiedenis van stad of wijk bezighouden. Het verhaal naar aanleiding van de historische voorwerpen wordt door instellingen en diensten verteld, door particuliere verenigingen maar ook door culturele ondernemers zoals uitgeverij van boeken en tijdschriften en massamedia. Het verhaal van de stad wordt doorgegeven aan de leerlingen in de scholen, aan nieuwkomers en vele andere groepen.

Er is veel kennis aanwezig bij de instellingen die erfgoed beheren. Die kennis is over het algemeen goed toegankelijk gemaakt, in boeken, tijdschriftartikelen, beschrijvingen van de collectie, registers van voorwerpen, en dergelijke. De laatste jaren wordt meer en meer van deze informatie digitaal ontsloten. Wie de geschiedenis van Rotterdam wil leren kennen kan in de gespecialiseerde bibliotheken, in de openbare bibliotheek of op het computerscherm heel veel vinden. Dit advies gaat niet over deze actieve zoekers, over lezers en webspeurders die het naadje van de kous willen weten en die hun 'zoekvraag' goed kunnen formuleren. Hier gaat het over die half miljoen Rotterdammers die daar uit zichzelf niet toe komen.

Uitgangspunt van dit advies is de stelling, dat er in de communicatie met een breed publiek nog zo veel blijft liggen, dat we met wat meer moeite het verhaal over de geschiedenis van de stad beter voor het voetlicht kunnen brengen, dat een betere afstemming van de bestaande inspanning tot een veel beter resultaat kan leiden. En dat alles om de Rotterdammer te helpen de eigen identiteit beter te begrijpen.

---

¹ Aldus het Erfgoedhuis Zuid-Holland in de brochure 'Wij helpen erfgoed in Zuid-Holland behouden, benutten en beleven.' van juni 2005

Het 'Rotterdammergevoel'

De mens is er op uit zichzelf te kennen. Hij onderwerpt zich aan een permanent onderzoek en stelt een beeld op van zichzelf. De mens beschrijft zichzelf in de vorm van een biografie, herkent zichzelf aan de beschrijving van het eigen leven. Dat maakt ieder mens tot een uniek wezen voor zichzelf; door het bijhouden van de eigen biografie onderscheidt de ene mens zich van de ander.

De bronnen van het zelf liggen zowel binnen als buiten de mens. Binnen in hem zitten zijn genen, zijn kennis, zijn emoties, zijn drijfveren en doelstellingen. Buiten hem is er de omgeving, de samenleving waarin hij is geboren, is opgegroeid en die waarin hij nu leeft. De menselijke biografie wordt meegeschreven door anderen, de mensen waarmee hij in het verleden heeft geleefd en door wie hij nu is omringd. Dat wat de mens is, datgene wat hij een 'ik' noemt, wordt mede bepaald door zijn geschiedenis en zijn omgeving.

Weten wie je bent is ook weten met wie je een samenleving vormt, begrijpen waarom de mensen om je heen reageren zoals ze reageren. Weten wie je bent is ook begrijpen waarom de plek waar je woont is zoals die is, waar de dingen vandaan komen waarmee je bent omringd. Weten wie je bent is de geschiedenis van de plek (de gebouwen, de voorwerpen, de handelingen, rituelen en symbolen) begrijpen waar men het eigen leven doorbrengt.

Tot de bronnen van het zelf behoort dus ook datgene dat je deelt met anderen: een familieverband, een arbeidsorganisatie, de omgevingscultuur, kennis van de plek waar je woont (of werkt). De gegevens van de vele rollen die je speelt zijn onlosmakelijke elementen van de persoonlijke biografie: je bent vader, moeder of kind, je bent scholier, student, hoofdarbeider of handarbeider, je bent in El Hoceima geboren of in Pendrecht, je woont in Bospolder of in Kralingen, je bent vrijdenker of orthodox gelovige, je speelt schaak of voetbal, je bent 'gothic' of 'new skool' of wellicht Jehova's Getuige.

Het voorliggend advies van de Rotterdamse Raad van Kunst en Cultuur vindt zijn aangrijpingspunt in het gegeven, dat er één rol is die alle Rotterdammers spelen, dat er één algemeen kenmerk in de biografie van alle Rotterdammers bestaat: dat ze nu Rotterdammer zijn. Mensen in deze stad verschillen enorm van elkaar, koesteren hun hoogst individuele zelf maar kunnen op dit ene punt gezamenlijk aangesproken worden.

Veel gemeentelijk beleid van de laatste jaren richt zich daarom terecht op het stimuleren van dat 'Rotterdammergevoel', of plechtiger gezegd: op het bij elkaar brengen van mensen op basis van gedeeld burgerschap. Kernwoorden daarbij zijn integratie, sociale cohesie, verbinden, wederkerigheid.² Het nieuwe collegeprogramma voor de periode

---

² Op dit onderdeel kent het gemeentelijk beleid een sterk morele inslag. Gemeentelijk beleid in deze zin is verbonden met het zoeken naar mogelijkheden voor een goede (veilige, zorgzame, respectvolle) samenleving. Het verband tussen de menselijke eigenschap zich een identiteit aan te meten, een zelfbeeld te scheppen, tussen het menselijk vermogen tot zelfinterpretatie enerzijds en het morele discours anderzijds wordt omstandig toegelicht in *Sources of the Self, The making of the Modern Identity* van Charles Taylor (1989)

2006 - 2010 legt een direct verband tussen integratie en cohesie aan de ene kant en identiteit, afkomst en geschiedenis aan de andere kant. Het advies dat nu voorligt gaat eveneens uit van zo'n sterke band tussen persoonlijke identiteit en de geschiedenis van de stad. Het onderzoekt in hoeverre gemeentelijk beleid op het terrein van erfgoed kan bijdragen aan het stimuleren van een bij voorkeur positief gekleurd Rotterdammergevoel.

Rotterdam is vele verhalen

Er is niet één verhaal over de geschiedenis van de stad te vertellen, integendeel, over Rotterdam vallen vele verhalen te vertellen. We gaan hier niet uitvoerig op in, we volstaan met een citaat uit een lezing die Paul Kuypers in Zaal De Unie heeft gehouden. "De verhalen over de stad zijn eindeloos... Soms raken zij elkaar, soms zijn zij ver van elkaar verwijderd, soms gaan zij in elkaar over. Sommige verhalen zijn ons vertrouwd, andere gaan aan ons voorbij, omdat zij saai en vervelend zijn of omdat zij te vaak verteld zijn; maar er zijn ook verhalen die ons schokken of nieuwsgierig maken. We hebben ze nooit gehoord, ze zijn nieuw, ze verrassen ons, ze laten iets zien van de stad dat we niet kennen of waaraan we niet gewend zijn. Die laatste verhalen zijn het meest interessant, ze moeten verteld en gehoord worden, maar dat geldt ook voor alle andere verhalen, ook als we ze liever niet willen horen of als ze ons ergeren of vervelen."³ Als wij hierna schrijven over 'de geschiedenis van de stad' is dat slechts bij wijze van afkorting. We erkennen de ontzagwekkende pluriformiteit van een stad als Rotterdam waarover zoveel verschillende, telkens nieuwe verhalen te vertellen zijn.

De geschiedenis van de Rotterdammer begint niet voor iedereen in de stad zelf. Ook al is iemand hier geboren, dan nog is de kans groot dat ouders of voorouders van elders komen. Dat is zeker de laatste dertig jaar in hoge mate het geval, maar Rotterdam heeft altijd al moeten omgaan met verhalen uit verre streken en van andere culturen. Musea, monumenten en archieven reppen pas over de Rotterdammer vanaf het moment dat hij zich hier vestigt. De individuele geschiedenissen van de immigranten worden niet gereflecteerd in de collecties. Musea als het Historisch Museum Rotterdam en het Wereldmuseum begrijpen dat en proberen daar ook wat aan te doen. Migratiegeschiedenis heeft de aandacht en allerlei werkvormen worden bedacht om migratie onderdeel van het brede verhaal te maken.⁴ Toch zal het nog lang duren voordat de collecties een evenwichtiger beeld vertonen: bij collectievorming rekenen we in decennia. Instellingen als een Gemeentearchief die werken met onder andere audiovisueel materiaal hebben het daarbij iets gemakkelijker. Evenals het Nederlands fotomuseum dat al enkele jaren werkt aan het verzamelen en ontsluiten van fotografisch erfgoed uit en over de cultuur van nieuwkomers.

De canon ter discussie

Als we hiervoor stellen dat over Rotterdam vele uiteenlopende en ook telkens nieuwe verhalen verteld kunnen worden, dan kan zo'n uitspraak leiden tot relativisme: er is niet één waarheid, de geschiedenis is op veel verschillende manieren uit te leggen, er bestaan geen historisch

---

³ Culturele mobiliteit, lezingen Zaal De Unie, Rotterdamse Kunststichting, april 2000 pagina 78

⁴ Het experiment van het Historisch Museum Rotterdam met een wijkconservator in de Afrikaanderwijk maakt nieuwsgierig. Zie overigens voor antwoorden op de vraag 'Kan cultureel erfgoed integratie bevorderen?' het verslag van het gelijknamig debat in Zaal De Unie van 30 oktober 2003 (www.rrkc.nl/archief)

betrouwbare feiten. Of nog anders: ieder verhaal is gekleurd door degene die het vertelt; de geschiedenis is het verhaal van de winnaars, van de machthebbers. Deze houding kan leiden tot verregaand relativisme: het maakt niet uit welk verhaal verteld wordt, ieder verhaal is even subjectief en dus onbetrouwbaar. Van de geschiedenis valt niets te leren en het is onzin om mensen met vermeende feiten uit een denkbeeldig verleden lastig te vallen.

Een dergelijke conclusie zou de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur betreuren. Toegegeven, er bestaat niet één dwingende visie op de geschiedenis van de stad. En het verhaal over de stad wordt meestal verteld door de mond van de machthebbers van dat moment (en die zijn meestal man, blank en welvarend). Wel degelijk staat de canon altijd ter discussie. Toch zouden we het jammer vinden als daarom iedere poging om tot een canon te komen geheel wordt afgeschreven. Het is van belang om het eens te zijn over enkele zaken die kenmerkend zijn voor de geschiedenis van de stad. Dat het dan gaat om zaken die collectief (h)erkend worden als belangrijk. Een ruggengraat waaraan alle losse, individuele verhalen kunnen worden opgehangen. Alleen met een aantal vaste gegevens kunnen we afspraken met elkaar maken over de manier waarop we de eindeloze hoeveelheid losse feiten en kleine verhalen kunnen ordenen, vormgeven en overdragen aan een breed publiek.

Naar de mening van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur dient het thema, het 'grote verhaal' over de geschiedenis van de stad, te zijn de openheid van de stad naar de wereld. Zo lang Rotterdam bestaat is het een open stad geweest die actief met zijn omgeving verkeert. De stad heeft altijd een vlottende bevolking gekend die voor een betere toekomst naar de stad kwam. De Rotterdammer is toekomstgericht, geïnteresseerd in de grote stappen die de stad altijd heeft willen zetten. Rotterdam is (en dat klinkt in dit verband paradoxaal) nooit een stad van het verleden geweest, maar van de toekomst. Een stad die principieel modern is en gericht op vooruitgang. "Het verlangen naar moderniteit zit in de genen van Rotterdam", schreef Joost Schrijnen bij zijn afscheid van de dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting (dS+V).⁵ Rotterdam is de stad die Pierre Bayle uitkoos om het verhaal over de Verlichting te schrijven. De stad ook die, door zijn natuurlijke ligging in combinatie met vooruitstrevende havenbaronnen, de economie van Nederland op gang bracht en hield. Centraal in het grote verhaal staan de ontwikkelingen rond haven en vervoer, stadsuitbreiding en -vernieuwing, mobiliteit en water, immigratie en emigratie.

Niet iedereen zal de geschiedenis van Rotterdam willen lezen als die van een tolerante, op vooruitgang gerichte stad die een venster op de hele wereld wil zijn. Niet iedereen herkent zich in het beeld van een stad die niet bang is voor grote ingrepen en voor snelle veranderingen. Sommigen zien eerder benepenheid, angst voor verandering, intolerantie. Toegegeven, er zit een normatief element in deze beschrijving van Rotterdam als een stad die voor de moderniteit kiest. Maar niet alleen het individu doet aan zelfbeschrijving, aan zelfdefiniëring, ook een collectief ontkomt daar niet aan. Wij Rotterdammers scheppen samen een beeld van onszelf en van de geschiedenis van onze stad en daarin projecteren we

---

⁵ Ir. J.M. Schrijnen, De koestering van de Stad, publicatie van de dS+V ter gelegenheid van zijn afscheid als directeur Stedelijke Ontwikkeling van deze dienst, 21 november 2001, pag. 14

waarden die we van belang vinden. Ook de stad Rotterdam heeft een eigen identiteit nodig, en schept daartoe een eigen biografie die niet alleen kale historische feiten bevat, maar ook zijn drijfveren en doelstellingen, zijn dominante waarden.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur adviseert de betrokken erfgoedinstellingen en -organisaties de canondiscussie niet te mijden en te trachten tot een heldere thematische indeling te komen waaraan alle verhalen over de stad opgehangen kunnen worden. Een heldere structuur geeft immers houvast, biedt ook de mogelijkheid om contrasten aan te geven, om een alternatieve visie te schetsen, om een dominante zienswijze te relativeren en biedt een model om je desgewenst tegen af te zetten.

Observaties

Onderwijs

De SKVR brengt kinderen van vier tot zestien jaar in contact met kunst en cultuur. Dat gebeurt op verschillende manieren. Via het cultuurtraject primair onderwijs doet elk kind van groep 1 tot en met 8 jaarlijks mee aan twee of drie activiteiten. Die zijn gericht op kunst, erfgoed en kennismaking met Rotterdamse culturele instellingen. Kunstbeoefening, actief en passief, domineert; erfgoed is wel vertegenwoordigd, maar is over het algemeen breed cultuurhistorisch gericht. De programma's vallen deels onder abstracte thema's als verzamelen en zijn deels gerelateerd aan de collecties en tentoonstellingen van de meewerkende musea. Slechts weinig programma's gaan specifiek over de geschiedenis van Rotterdam. Eén daarvan is het programma Ketelbinkie (sinds 2006 voor enkele jaren in het cultuurtraject opgenomen, groepen 8, circa 2000 leerlingen per jaar). Daarnaast zit stadsgeschiedenis in een aantal programma's van het Historisch Museum en het Maritiem Museum. Ook bezoeken scholen regelmatig musea naar eigen keuze. Dit blijkt uit de bemiddeling door de Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam voor de vier (tot voor kort gemeentelijke) musea en het Natuurmuseum van ongeveer 20.000 leerlingen. Naar schatting gaat de helft van deze programma's over Rotterdamse geschiedenis.

Ook organiseren scholen zelf museumbezoeken, waarbij zij kiezen uit de brochure met het verzamelde aanbod van de instellingen. Rotterdamse geschiedenis krijgt in een aantal van deze programma's aandacht. Cijfers hierover zijn hier niet bekend. Alles overziend mag aangenomen worden, dat een substantieel aantal Rotterdamse schoolkinderen het onderwijs verlaat zonder dat zij met stadsgeschiedenis in aanraking zijn gekomen. Wellicht is het zo, dat leraren in het basisonderwijs op eigen kracht en buiten de erfgoedwereld om aandacht aan dit onderwerp besteden, bijvoorbeeld in het kader van vakken als aardrijkskunde en wereldoriëntatie. Gegevens hierover zijn niet bekend. In de erfgoedwereld is men wat pessimistisch over de omvang van het eigen initiatief en de kennis van leraren.

Voor de leerlingen van het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs lijkt de situatie niet veel beter. Er is een overweldigend breed aanbod voor scholen en leerlingen van twaaf tot achttien jaar op alle terreinen van kunst, cultuur en erfgoed. De musea vormen echter een bescheiden onderdeel van het aanbod en van het museale aanbod is het overgrote deel gericht op de actualiteit van de kunst, op algemene thema's (zoals 'De liefde' in Boijmans Van Beuningen) of op algemene Nederlandse cultuurhistorische thema's. Op de geschiedenis van de eigen stad gerichte tentoonstellingen of projecten vinden we mondjesmaat in bovengenoemde instellingen en -wat minder bescheiden- in het Gemeentearchief. De kans dat een leerling uit het voortgezet of het mbo-onderwijs gedurende zijn schoolcarrière meedoet aan een activiteit die direct gerelateerd is aan de geschiedenis van de stad Rotterdam moet op ten hoogste een paar procent worden geschat.⁶

---

⁶ Het in deze alinea genoemde percentage is wellicht iets te laag. Verschillende instellingen bieden hun producten ook buiten de SKVR om aan de scholen aan. Met name het Historisch Museum doet dat. Er bestaat derhalve in onze stad geen sluitende registratie van het gehele erfgoedaanbod aan het onderwijs. Dit gegeven doet niet af aan de conclusie, dat veel leerlingen niet en zeker niet systematisch met de geschiedenis van de stad worden geconfronteerd.

De kans dat studenten in het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs met de geschiedenis van Rotterdam worden geconfronteerd is zo goed als nihil. Het Studentenuitburo bemiddelt voor voorstellingen op de podia; erfgoedinstellingen hebben geen gericht aanbod voor deze doelgroep. Met uitzondering van gespecialiseerde beroepsopleidingen, maar dan hebben we het over vakgenoten in spe, niet over een algemeen publiek.

Het onderwijs in Rotterdam brengt kinderen, jeugdigen en jongeren niet of nauwelijks in contact met het verhaal over de geschiedenis van de stad. Dit is een constatering, geen verwijt. De doelstellingen van bijvoorbeeld het programma Cultuurtraject, gericht op leerlingen van twaalf tot vijftien jaar in het voortgezet onderwijs, zijn op dit punt immers duidelijk: kennismaken met verschillende kunstdisciplines en de culturele instellingen in de stad, bevorderen van persoonlijke en sociale ontwikkeling en cultuurparticipatie van de leerling. Het verwerven van kennis over de geschiedenis van de eigen stad is geen doelstelling van het traject en vindt dan ook mondjesmaat plaats, door de toevallige kennismaking met een enkele culturele instelling.

Boeken, tijdschriften en media

Voor een breed geïnteresseerd publiek zijn er tientallen, zo niet meer titels te koop over de geschiedenis van Rotterdam. Zowel wetenschappelijke studies als boeken met veel plaatjes en weinig woorden. Specialistische boeken en themaboeken. Over Rotterdam in het algemeen of over bepaalde wijken. Aan het aantal titels te zien en de oplagen daarvan wonen er in Rotterdam en omstreken toch wel enkele tienduizenden geïnteresseerden in de geschiedenis van de stad.

Boekwinkels besteden aandacht aan deze titels. In de omgeving van de Coolsingel bijvoorbeeld treffen we allereerst de rijk gevulde Archiefwinkel aan, een afdeling van het Gemeentearchief. De Archiefwinkel heeft het meest uitgebreide aanbod van boeken, tijdschriften en prenten. Ook Donner heeft goed gevulde kasten met publicaties over de geschiedenis van Rotterdam. Het aanbod van Van Buul aan de Meent doet daar in het geheel niet voor onder. Bij de Bijenkorf moet men de Rotterdamcollectie zoeken in de schappen bij de reisboeken en de collectie is beperkter dan bij de vorige twee zaken. Het nieuwe VVV-kantoor, de Rotterdam Store, is wat boeken betreft een filiaal van Donner en heeft een beperkte sortering.

De Bibliotheek Rotterdam heeft een indrukwekkende afdeling 'Rotterdam'. Deze openbare collectie met boeken en tijdschriften over heden en verleden van de stad is voorbeeldig. Daarnaast is er voor een meer gespecialiseerd publiek een Erasmus Center for Early Modern Studies, een gezamenlijk initiatief van de Erasmus Universiteit Rotterdam en de Bibliotheek Rotterdam.

Ruim een kwart eeuw verschijnt nu het tijdschrift *Ons Rotterdam*, een kwartaalblad van de Stichting Ons Rotterdam. Het lezerspubliek is relatief oud en het tijdschrift oogt wat traditioneel, maar het lezersbestand blijft goed op peil. De Kroniek van het Historisch Genootschap Roterodamum is informatief en wetenschappelijk verantwoord, maar is toch vooral een verenigingsblad met relatief veel verenigingsnieuws. De gratis meeneemkrant *De Oud-Rotterdammer*, gericht op 50-plussers, besteedt redelijk wat aandacht aan geschiedenis, maar vanuit een nostalgische invalshoek: artikelen gaan over het Rotterdam zoals oma en opa dat nog

goed gekend moeten hebben. Ook het Algemeen Dagblad/RD biedt zijn lezers vooral nostalgisch nieuws. RTV Rijnmond ten slotte brengt al enkele seizoenen zo'n tien tot twintig afleveringen van het programma "Vergeten verhalen" op het scherm, een programma over gebeurtenissen in de twintigste eeuw in Rotterdam en omgeving.⁷

Opvallend is dat het in Rotterdam ontbreekt aan een algemeen, op een breed publiek gericht tijdschrift over de geschiedenis van de stad. Amsterdam kent zo'n tijdschrift wel en dat is succesvol (oplage 15.000 exemplaren). Het is gericht op een algemeen geïnteresseerd publiek, wordt professioneel gemaakt, ziet er wat betreft de vormgeving goed uit en is overal verkrijgbaar. Verderop in dit advies wordt aandacht besteed aan het initiatief van Roterodamum om ook zo'n blad over Rotterdam uit te geven.

Vier gemeentelijke diensten communiceren over erfgoed

Na de verzelfstandiging van de vier gemeentelijke musea zijn er nog vier gemeentelijke diensten over die op de een of andere wijze betrokken zijn bij cultureel erfgoed: het Gemeentearchief Rotterdam, Gemeentewerken (door de werkzaamheden van zijn Bureau Oudheidkundig Onderzoek Rotterdam, BOOR), de dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting (door zijn Bureau Monumenten) en de Bibliotheek Rotterdam. Het Erasmuscentrum van deze laatste instelling werd in de vorige paragraaf al genoemd.

Met de samenwerking tussen Bibliotheek en Universiteit wil het Erasmus Center for Early Modern Studies "een brug slaan tussen wetenschap en burger, tussen universiteit en stad, tussen geschiedenis en actualiteit, tussen Erasmus, zijn geestekinderen en zijn geestverwanten." Het Erasmus Center bundelt binnen de universiteit alle expertise op het gebied van de vroegmoderne tijd die aanwezig is aan de Faculteiten Historische en Kunstwetenschappen, Rechtsgeleerdheid, Sociale Wetenschappen en Wijsbegeerte. Voor een breder publiek is inmiddels de catalogus van de Erasmuscollectie gedigitaliseerd en de komende jaren zullen verschillende digitaliseringsprojecten volgen, opdat al het materiaal ontsloten wordt.

De historische collectie van de Bibliotheek Rotterdam is voor de reguliere bibliotheekbezoeker weliswaar niet opvallend aanwezig, maar de collectie is wetenschappelijk gezien van groot belang en heeft een internationale uitstraling. Dan nog zal de Bibliotheek veel moeite moeten doen om een breed publiek uit te leggen wie nu ook al weer die Erasmus was waarnaar brug, ziekenhuis, straat, rijkschool en belastingadviseur zijn vernoemd, want slechts weinigen schijnen deze naam te kunnen plaatsen.

Gemeentearchief en Bureau Monumenten van de dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting verrichten hun werkzaamheden primair op grond van een wettelijk kader. Ook voor BOOR geldt, dat door het Verdrag van Malta een sterker juridisch kader onder de archeologische werkzaamheden in Rotterdam is gelegd.

De publieksgerichtheid van deze drie diensten is nogal verschillend, maar over het geheel genomen zeer bescheiden. Het uitvoeren van de wettelijke en door de gemeente opgelegde beheers- en toezichtstaken prevaleert en ruimte (in geld en menskracht) om breed met de Rotterdamse samenleving

---

⁷ Het Havenbedrijf Rotterdam gaat hoogstwaarschijnlijk in het kader van zijn jubileumjaar twee reeksen van 13 afleveringen over heden, verleden en toekomst van de haven maken. Het bedrijf doet dat in samenwerking met RTV Rijnmond. Over het concept wordt binnenkort een besluit genomen en de voorbereidingen starten in september 2006.

te communiceren over de kennis die zij in huis hebben is beperkt. Een korte karakteristiek van de communicatiemogelijkheden van deze drie partijen ziet er aldus uit.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek Rotterdam (Dienst Gemeentewerken)
BOOR, dat overigens ook een regionale functie heeft en zich bezighoudt met 'het karteren, waarderen, beschermen en onderzoeken van archeologisch waardevolle plaatsen in Rotterdam en het Maasmondgebied' heeft zeer beperkte mogelijkheden om met een groot publiek te communiceren. Het bureau geeft een nieuwsbrief uit (oplage ruim 3.000 exemplaren), geeft op verzoek lezingen voor allerlei organisaties, gaat naar scholen, informeert pers en andere media. Door de beperkte menskracht gaat het echter hooguit om enkele tientallen contacten per jaar en wordt er vooral gereageerd op de vraag van buiten.

De voorwerpen die BOOR opgraft of op laat graven zijn voor het publiek praktisch niet te zien. Er is geen permanente tentoonstelling van archeologisch materiaal in Rotterdam en het verhaal over de oudste geschiedenis van de stad wordt dan ook nergens systematisch verteld. Een enkele keer kent een opgraving een open dag voor een breder publiek. BOOR brengt zelf (inmiddels meer dan tweehonderd) wetenschappelijke rapporten van zijn opgravingen uit en ondersteunt ook wetenschappelijke publicaties van derden. BOOR is een gemeentelijk bureau dat een grote kennis heeft van de oudste geschiedenis van de stad, die kennis ook voor direct geïnteresseerden goed toegankelijk weet te maken, maar die zich vooral moet concentreren op de bescherming van het bodemarchief en weinig mogelijkheden heeft over dat archief breed te verhalen.⁸

Bureau Monumenten (dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting)
Bureau Monumenten heeft zijn handen vol aan de uitvoering van zijn wettelijke taak. Communicatie met de buitenwereld is dan ook vooral gericht op eigenaren en beheerders van monumenten en gaat over hun rechten en plichten. Het brede verhaal over de geschiedenis van (het gebouwde deel van) de stad kan het bureau maar slecht kwijt.⁹ Men neemt actief deel aan de voorbereiding van de jaarlijkse Open Monumentendag en ondersteunt met raad en daad de stichting die voor de organisatie van deze dag is opgericht. Voor deze dag brengt Bureau Monumenten ook een speciale, thematische lesbrief uit voor het onderwijs in een oplage van 2000 exemplaren, maar het kost nogal wat moeite om deze lesbrief op de scholen te krijgen. De Open Monumentendag is voor het onderwijs eigenlijk ook te laat in het schoolseizoen. Jaarlijks verschijnen er ook lesbrieven voor groep 6 en hoger van de Rotterdamse basisscholen. Over de effectiviteit van de educatieve activiteiten tast men echter in het duister. Bureau Monumenten is actief betrokken bij de uitgave van boeken over de geschiedenis van Rotterdam, werkt nauw samen met uitgevers, subsidieert

---

⁸ Daar zal langzamerhand toch verandering in moeten komen. Het Verdrag van Malta nodigt de overheid uit om meer aan educatie en publieksvoorlichting te doen. Zo luidt artikel 9 van de verdragstekst: 'Each Party undertakes:

1. to conduct educational actions with a view to rousing and developing an awareness in public opinion of the value of the archaeological heritage for understanding the past and of the threats to this heritage;
2. to promote public access to important elements of its archaeological heritage, especially sites, and encourage the display to the public of suitable selections of archaeological objects.'

⁹ In de beleidsnota Werken aan de collectie, Monumentenbeleid 2005 - 2008, wordt een paragraaf gewijd aan communicatie en educatie. Hieruit blijken de ambities van het bureau om meer werk te maken van zijn educatieve functie, maar ook het gebrek aan middelen daarvoor.

wetenschappelijk onderzoek en diverse publicaties. Indirect is er dus een behoorlijk bereik.

Gemeentearchief Rotterdam (zelfstandige tak van dienst)

Wie iets wil weten over de geschiedenis van Rotterdam gaat naar het Gemeentearchief (GAR). De bezoekcijfers zijn opvallend: zo rond de 20.000 bezoekers vinden jaarlijks voor studie- of informatiedoeleinden hun weg naar de Hofdijk. Rondleidingen door het archief zijn populair. De archiefwinkel wordt door gemiddeld 15.000 bezoekers per jaar bezocht. Het bezoek aan de website van het GAR zit rond de 800.000 *pageviews* per jaar. Het digitale aanbod van het GAR neemt jaarlijks met sprongen toe. Duidelijk is overigens dat deze cijfers betrekking hebben op bezoekers die voor een deel niet in Rotterdam wonen. En dat het gaat om mensen die zelf actief op zoek gaan naar informatie, met name genealogie.

Informatieverstrekking vanuit het GAR naar andere groepen in de samenleving is beperkt. De capaciteit voor voorlichting, actieve informatieverstrekking en voor educatie is minimaal. Het GAR heeft inhoudelijk erg aantrekkelijke projecten voor het onderwijs ontwikkeld, maar de ambtelijke capaciteit om schoolgroepen te ontvangen en te begeleiden is klein. Het archief wil veel meer met de collectie doen, maar weet zelf nog niet goed welke instrumenten daarvoor ontwikkeld moeten worden. Het jubileumjaar 2007, wanneer het GAR 150 jaar bestaat, zal gebruikt worden om het publieksbereik aanzienlijk te vergroten.

Musea vertellen verhalen, maar een stadshistorisch museum ontbreekt
Musea in Rotterdam vertellen aan de hand van voorwerpen uit hun collecties vele verhalen. Zowel in een meer permanente vorm (de vaste opstelling), als in de vorm van tijdelijke tentoonstellingen van één of enkele maanden. De meeste musea zijn niet specifiek op Rotterdam gericht, gaan over techniek, natuur, kunst, architectuur, fotografie, cultuurgeschiedenis en dergelijke. Rotterdam komt wel aan bod, maar niet systematisch en vrij bescheiden. Ook het Historisch Museum Rotterdam (met zijn beide locaties Schielandshuis en De Dubbelde Palmboom) is geen typisch stadshistorisch museum. Stads geschiedenis komt wel aan de orde, maar veel tentoonstellingen hebben een breder cultuurhistorisch en niet specifiek Rotterdams perspectief.

We kennen eigenlijk maar een paar plekken waar min of meer permanent een doorlopend verhaal over stukjes geschiedenis van de stad wordt verteld: de eerste verdieping van het Schielandshuis (de periode 1880 tot 1970 wordt computergestuurd in een half uur doorlopen), de havenpresentatie van het Maritiem Museum en een enkele zaal in het OorlogsVerzetsMuseum. De oogst is wat schamel: er is immers niet één plek waar een doorlopend verhaal over de ontwikkeling van Rotterdam vanaf de prestedelijke nederzetting van 1000 jaar geleden tot nu, aan de hand van voorwerpen, op een heldere manier wordt gepresenteerd.

Sommige musea ondernemen pogingen om ook buiten de muren aandacht te vragen voor hun collectie en de verhalen die daarmee kunnen worden verteld. Het Actieplan Cultuurbereik heeft instellingen gestimuleerd om naar buiten te gaan, maar de resultaten (qua aantal musea en qua bereik) zijn beperkt. Toch is het van groot belang dat met nieuwe werkvormen

wordt geëxperimenteerd. Dat over de geschiedenis van de stad wordt verteld buiten de museale gebouwen komt nog veel te weinig voor.¹⁰

In het Collegeprogramma *'Perspectief voor iedere Rotterdammer'* voor de periode 2006 - 2010 krijgt de komst van een nieuw museum voor de stadsgeschiedenis een hoge prioriteit. Dat lijkt naar het oordeel van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur zeer terecht. Een dergelijk museum zou de institutionele kern kunnen zijn waaraan verschillende activiteiten, ook extramurale, kunnen worden opgehangen. En omdat het verhaal over Rotterdam voor een groot deel het verhaal is over de relatie tussen stad en haven zij op deze plaats herinnerd aan het advies van de Raad aan het gemeentebestuur over mobiel erfgoed, waarin onder andere een pleidooi wordt gehouden voor een vergroting van de mogelijkheden van het Havenmuseum en voor een wereldhaven 'experience centre' waar beleving centraal staat.¹¹

Particulier initiatief over geschiedenis van stad, dorp en wijk

Rotterdam kent enkele grote organisaties waarin burgers met interesse in het verhaal van de stad zich verenigen. De twee meest opvallende zijn het Historisch Genootschap Roterodamum en de Stichting Ons Rotterdam. De eerste is een echte vereniging met stemgerechtigde leden, de tweede een stichting met een blad voor abonnees en een kern van vrijwilligers. Voor beide organisaties geldt het algemene probleem van iedere vrijwilligersorganisatie in de stad: vergrijzing van de leden en abonnees; het wordt steeds moeilijker om aan vrijwilligers te komen.

De verhouding tussen deze twee organisaties is goed. Dat komt vooral, zo lijkt het, omdat ze verschillende taken hebben en zich op een verschillende doelgroep richten. Generaliserend gezegd: de producten van Roterodamum ogen serieus, wetenschappelijk, wat droger en deftiger ook. Het tijdschrift *Ons Rotterdam* is eenvoudig toegankelijk; de activiteiten van Ons Rotterdam zijn zeer laagdrempelig. Het is mooi dat dit verschil er is en dat verschil moet ook gekoesterd worden. Een probleem van beide organisaties is wel, dat het bereik onder jeugd en jongeren beperkt is. Niet alleen de vrijwilligers zijn relatief oud, ook de doelgroep, de geïnteresseerden en de lezers. De noodzaak tot werving van nieuwe leden en nieuwe lezers is acuut.

Historisch Genootschap Roterodamum

Roterodamum is onder meer bekend door de uitgave van het Rotterdams jaarboekje, een traditie die teruggaat tot 1888 en dat sedert 1947 wordt gemaakt door het Gemeentearchief Rotterdam. Naast het Jaarboekje verschijnt vijf keer per jaar de Kroniek. Beide uitgaven zijn vooral op de (bijna 2700) leden van de vereniging gericht. Er worden jaarlijks twaalf lezingen en excursies georganiseerd. De vereniging heeft daarnaast enkele dochterstichtingen, waarvan de Stichting Stadsherstel Historisch Rotterdam wel een zeer belangrijke is. Voorts geven deze stichtingen boeken uit en

---

¹⁰ Het Historisch Museum Rotterdam onderscheidt zich op positieve wijze door veel gebruik te maken van het Actieplan Cultuurbereik. Dit museum is actief in het zoeken naar nieuwe mogelijkheden om te collectioneren en te communiceren over de collectie. Het buiten de muren werken door musea (zgn. outreach of community programs) is in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk veel gebruikelijker dan hier te lande. Voor Nederland wordt het project 'Het geheugen van Oost' van het Amsterdams Historisch Museum vaak als een mooi voorbeeld genoemd. (zie www.geheugenvanoost.nl)

¹¹Advies 'Mobiel cultureel erfgoed, tussen monument en museum' RRRK, december 2005, met name pag. 17-23

ondersteunt men de instandhouding van een bijzondere leerstoel aan de Erasmusuniversiteit. Roterodamum komt in woord en geschrift op voor datgene wat men vanuit stadshistorisch oogpunt waardevol acht om te doen behouden. Roterodamum doet in deze zin ook aan belangenbehartiging en weet goed te lobbyen.

In het jaar 2000 werd door Roterodamum de Stichting *Rotterdam is vele Dorpen* opgericht om meer aandacht te geven aan die delen van Rotterdam die voortkomen uit voormalige zelfstandige gemeenten. De officiële doelstelling is gericht op: "studies en wetenschappelijk onderzoek naar de geschiedenis en cultuur van de dorpen die bij de totstandkoming van de Gemeente Rotterdam zelfstandige gemeenten waren en later door de Gemeente Rotterdam geheel of gedeeltelijk werden geannexeerd dan wel in de loop der jaren onderdeel zijn geworden van de Gemeente Rotterdam." De stichting wil komen tot een wetenschappelijk verantwoorde studie naar de geschiedenis van de voormalige dorpen gelegen binnen het huidige grondgebied van de gemeente Rotterdam. De stichting organiseert daarnaast de jaarlijkse Rotterdamse Dorpendag (in 2006 voor de derde keer). Deze organisatie is voor het onderwerp van dit advies vooral van belang, omdat zij lijkt te kunnen functioneren als platform van vele kleinere historische verenigingen met een 'dorpsachtergrond'.

Ons Rotterdam

Het tijdschrift *Ons Rotterdam* is een periodiek met een oplage van 3.000 exemplaren waarvan zo'n 700 in de losse verkoop. De stichting die dit blad uitgeeft werkt met ongeveer dertig vrijwilligers, die ook museumwoningen in Pendrecht exploiteren en het brugwachtershuisje aan de Geldersekafe bemensen. Vrijwilligers van *Ons Rotterdam* vertonen dia's en laten foto's zien op spreekbeurten in bibliotheekfilialen, verzorgingstehuizen en dergelijke. Een groot succes is de jaarlijkse Rotterdamdag, tegenwoordig in de Laurenskerk, waar een duizendtal mensen spullen ruilt of verkoopt die met de geschiedenis van de stad te maken hebben. Dan vindt ook de verkiezing van de Rotterdammer van het jaar plaats. *Ons Rotterdam* is present bij vele activiteiten elders in de stad.

Andere organisaties

Wijkgericht functioneren enkele stichtingen die, uitsluitend met behulp van vrijwilligers, aandacht besteden aan de geschiedenis van delen van de stad. Drie van de meest actieve zijn de Stichting Historisch Centrum Oude Noorden, het Museum Oud-Overschie 'De Hoop doet Leven' en de Stichting Historisch Charlois met een eigen blad en een regelmatig voor het publiek toegankelijke Oudheidkamer aan de Grondherendijk.

Daarnaast zijn er nog diverse specifieke, op één historisch thema gerichte instellingen, zoals het Huis van Erasmus, het Erasmushuis, de Pierre Bayle Stichting, en dergelijke. Dit zijn over het algemeen zinvolle initiatieven, maar betrekkelijk kleinschalig en gericht op een specialistisch publiek. Van tijd tot tijd kunnen deze kleine initiatieven toch eens wat groter uitpakken en een ruimer publiek willen bedienen, zoals met de Nacht van Erasmus.

Het Architectuur Instituut Rotterdam (AIR) heeft misschien wel het imago zich vooral op het actuele en toekomstige bouwen en wonen te richten, maar is ondertussen wel degelijk betrokken bij het zichtbaar maken van onze gebouwde geschiedenis.

De door AIR georganiseerde Dag van Architectuur 2005, 'Reis door de tijd', was bijvoorbeeld geheel gewijd aan de architectuurgeschiedenis van de stad. Pareltjes als het 'Zee-Magasyn van d'Oostindische Compagnie' aan de Achterhaven uit 1672, een boerderij aan de Kromme Zandweg uit 1799 en een buitenplaats aan de Nesserdijk uit ca. 1800 konden worden bezichtigd. Deze jaarlijkse architectuurdag is een goede aanvulling op de Open Monumentendag die al jaren succesvol opereert, een nauwe samenwerking tussen particulieren verenigd in de Stichting Open Monumentendag Rotterdam en het gemeentelijk bureau Monumenten. Deze dag is vooral succesvol door de coöperatieve houding van vele particuliere en institutionele eigenaren van monumenten, van sponsors en fondsen.

Een korte conclusie van deze paragraaf kan zijn, dat ook op het punt van de stedelijke geschiedschrijving, naast de 'grote' erfgoedinstellingen, ten minste enkele honderden vrijwilligers zich inzetten voor het vertellen van het verhaal over de stad. Deze inzet is bijzonder waardevol en dient behouden te blijven.

Nieuw beleid

Erfgoededucatie

Alle Rotterdamse erfgoedinstellingen zouden meer aan erfgoededucatie willen doen. Sommigen doen daar overigens al veel aan. Musea bijvoorbeeld, die al decennia lang ervaring hebben met hun educatieve diensten, steken naar verhouding veel energie in het onderwijs en hebben daar in de loop der tijd ook effectieve werkvormen voor ontwikkeld. Gemeentelijke diensten als Bureau Monumenten, Gemeentearchief en BOOR kennen deze traditie niet of veel minder, hebben weliswaar een grote kennis van de geschiedenis van de stad in huis, maar zonder de instrumenten om die kennis actief over te dragen aan het onderwijs. Particuliere organisaties als Roterodamum, Ons Rotterdam en AIR vinden de weg naar het onderwijs niet of nauwelijks. De Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (SKVR) is een verbindende schakel tussen de Rotterdamse erfgoedwereld en het onderwijs, maar we zagen hiervoor al dat slechts een bescheiden deel van het omvangrijke SKVR-onderwijspakket daadwerkelijk met de geschiedenis van Rotterdam te maken heeft. Veel erfgoedaanbod gaat over de westerse of Nederlandse cultuur in het algemeen, niet speciaal over Rotterdam.

Erfgoed is wel degelijk belangrijk voor het onderwijs. De landelijke organisatie Erfgoed Actueel omschrijft dat belang aldus: "Cultureel erfgoed is dichtbij, het is echt en het heeft voor leerlingen betekenis omdat het voorkomt in de wereld om hen heen. Erfgoededucatie activeert en motiveert en kan een middel zijn in een effectief leerproces. Onderdelen van vrijwel alle vakken zijn te vervangen door erfgoedopdrachten in de eigen omgeving. En erfgoededucatie is op termijn taakverlichtend omdat docenten veel meer aan hun leerlingen kunnen overlaten."

Onderwijsvernieuwing biedt kansen voor erfgoededucatie

De nieuwe wet- en regelgeving voor de onderbouw, de eerste drie leerjaren van het voortgezet onderwijs, gaat op 1 augustus 2006 in. Kenmerkend voor deze vernieuwing is dat scholen veel meer beleidsvrijheid hebben dan voorheen en dat de ruim 300 kerndoelen van de basisvorming vervangen zijn door 58 globale, meer op het leerproces gerichte doelen. De scholen kunnen zelf kiezen in welke mate en op welke manier ze de vernieuwingen in de onderbouw gestalte willen geven. Er bestaan daarvoor globaal drie scenario's, variërend van enige aanpassing tot drastische veranderingen. Veel scholen hebben de afgelopen twee jaar hard gewerkt aan de vernieuwing van hun onderwijs. Ten minste drie aspecten daarvan scheppen kansen voor erfgoededucatie: vakoverstijgende projecten, werken met leergebieden en het accent op vaardigheden van leerlingen.

'Vakoverstijgende projecten' is een typische onderwijsterm die inhoudt dat leerlingen een aantal weken lang een bepaald thema uit verschillende invalshoeken bekijken. Die invalshoeken kunnen vakken zijn. Zo kunnen ze bijvoorbeeld het thema 'markt' bekijken vanuit geschiedenis, aardrijkskunde, maatschappijleer, Nederlands economie en de kunstvakken. Vaak werken ze in groepjes, die elk een aspect van het thema onderzoeken en mondt het project uit in een gezamenlijke presentatie. Sommige scholen gaan een stap verder en werken met zogenaamde leergebieden, bijvoorbeeld 'natuur en techniek' of 'mens en cultuur' waarin de schoolvakken niet meer als zodanig te herkennen zijn. Deze

scholen hebben vaak al eerder ervaring opgedaan met projectmatig werken.

De laatste maanden laait in allerlei media de discussie hoog op rond het thema 'kennis of vaardigheden'. Onderwijskundigen, docenten en ouders lopen te hoop tegen de recente onderwijsvernieuwingen. Ze vrezen dat leerlingen in het nieuwe systeem niet meer voldoende basiskennis opdoen en alleen nog maar leren waar ze die kunnen opzoeken. Hoe het ook zij, het accent op vaardigheden, zoals een onderzoek kunnen uitvoeren, zal de komende jaren alleen nog maar sterker worden.

Het is van groot belang dat de jongeren van nu zich verbonden voelen met hun stad. De geschiedenis van Rotterdam is ook hun geschiedenis. De moderne erfgoededucatie neemt het heden als uitgangspunt en concentreert zich op de betekenis van de geschiedenis voor het hier en nu. De eigen omgeving van de kinderen en jongeren is daarvoor het onderzoeksgebied. De stad met zijn rijke sociale en culturele geschiedenis leent zich bij uitstek voor vakoverstijgend onderwijs en onderzoek. De musea met hun schatkamers, de Bibliotheek en het Gemeentearchief zijn onuitputtelijke bronnen van informatie en ze zijn steeds vaker ook digitaal te benaderen. En dan is er nog de stad zelf, de stadsdelen met hun eigen geschiedenis, monumenten en verhalen. En ten slotte zijn er de mensen, de bewoners, die uit hun persoonlijke geschiedenis met deze stad kunnen putten. Samen vormen zij het geheugen van Rotterdam. De huidige onderwijsvernieuwingen bieden alle kansen om dit collectieve geheugen te raadplegen, ervan te leren en er iets nieuws aan toe te voegen.

Een tijdelijk projectbureau als front office tussen onderwijs en erfgoedwereld

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur bepleit krachtig een samenhangend, dialooggestuurd aanbod van de erfgoedinstellingen aan het Rotterdamse onderwijs. Een aanbod dat rekening houdt met de veranderingen in het onderwijs: de grotere vrijheid die onderwijsinstellingen hebben om het leerproces in te richten (vakoverstijgende projecten en leergebieden) en het centraal stellen van het vermogen van de leerling om zijn eigen kennisontwikkeling te organiseren. Een aanbod dat uitgaat van de vraag van het onderwijsveld. Een aanbod dat rekening houdt met de resultaten van de canondiscussie in Rotterdam waarbij een heldere thematische indeling wordt gehanteerd om alle verhalen over de stad op een zinvolle manier aan op te hangen.

Rotterdam kent 225 basisscholen, 55 scholen voor voortgezet onderwijs en vele tientallen erfgoedinstellingen. Om te zorgen dat een vraaggestuurd aanbod wordt ontwikkeld is een dialoog tussen alle betrokkenen nodig. Die dialoog moet georganiseerd worden. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur meent dat hiervoor een tijdelijk projectbureau in het leven moet worden geroepen. Dat bureau is verantwoordelijk voor de ontwikkeling van nieuwe methodes van informatieoverdracht. Het levert geen kant-en-klare producten op maar halffabricaten; er moet ruimte zijn voor de scholen om vanuit het eigen leerplan aan- of in te vullen.

Het lesmateriaal is niet alleen gericht op overdracht binnen de muren van de school. Voor thuisgebruik is een informatieve website van belang. De directe omgeving van de school en de woning is daarnaast voor de jongere leerling vaak uitgangspunt. Leerlingen ontdekken het verhaal van de stad

vanuit de eigen leefwereld. Hier kunnen de deelgemeenten op inspelen. Confrontatie met de geschiedenis vindt ook plaats in situ: in de depots en archieven van de erfgoedinstellingen, op het terrein van de archeologische opgraving, op bezoek in het rijksmonument, wandelend langs een stukje van de brandgrens, staande op de oorspronkelijke plek van de dam in de Rotte, slenterend langs de singels van Rose.

De keuze van de overdrachtsmethode is van groot belang. Wij stellen ons voor, dat het projectbureau niet een producent wordt van een eindeloze stroom lesbrieven. Vooral nieuwe media zouden het werk moeten doen, gecombineerd met in situ activiteiten. Om de belevingswaarde te vergroten zouden op historische locaties acteurs het verhaal kunnen vertellen. Scholieren moeten er zo veel mogelijk op uit kunnen trekken om zelf de relevante informatie in de stad te verzamelen. Slimme lesmethoden slagen er wellicht zelfs in om ook de ouders bij deze activiteiten te betrekken; ook die kunnen er wellicht iets van leren. Goed materiaal kan ouderparticipatie bevorderen en daarmee andere leeftijdsgroepen betrekken bij het verhaal over de stad. Laten we verder niet bang zijn voor onconventionele methodes. Gebruik van wedstrijd-elementen, prijsvragen en competitie is niet fout.

Het tijdelijk projectbureau moet gezien worden als een front office van het erfgoedveld. Het onderwijs deponereert zijn vragen en voorstellen bij dit bureau, het bureau zoekt er een producerende instelling of organisatie bij. Het bureau is verantwoordelijk voor de educatieve kwaliteit van de producten die aan het onderwijs worden aangeboden en bewaakt de afstemming. Het materiaal moet ruimte bieden voor invulling vanuit het specifieke leerconcept dat de onderwijsinstelling hanteert. De vrijheid die het onderwijs heeft mag niet dichtgetimmerd worden door erfgoedinstellingen die hun producten uitsluitend in verband brengen met het eigen tentoonstellingsprogramma.

Het bureau kan heel veel materiaal ontwikkelen op basis van bestaande formats. Elders in Nederland is al veel onderzocht en ontdekt. Provinciale erfgoedhuizen zijn al jaren met erfgoededucatie bezig, landelijke instellingen als Erfgoed Actueel en Cultuurnetwerk Nederland hebben een rijke expertise opgebouwd. Bestaand materiaal moet wel worden herschreven naar de Rotterdamse stadsgeschiedenis. Het bureau moet ook het gebruik van het materiaal monitoren, de effecten analyseren.

Het ontwikkelingsproces van de leerling dient niet lineair te zijn, maar cyclisch: de thema's uit de Rotterdamse canon worden steeds meer verdiept en ontwikkelen zich met de leeftijdscategorie van de leerling. Men bedenke, dat kinderen pas vanaf een jaar of zes het gevoel ontwikkelen bij een bepaalde groep te behoren, zoals familie, klas, school, straat, wijk of etnische groep. Bij kleuters is het zelfs wel erg vroeg om met specifiek Rotterdamse geschiedenis aan te komen. Historisch besef ontwikkelt zich, zo neemt men aan, vanaf groep vijf, op de leeftijd van een jaar of acht.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur meent, dat drie instellingen bij uitstek geschikt zijn om gezamenlijk de afstemming van het aanbod aan het onderwijs op zich te nemen, drie instellingen die zich in het bijzonder de dialoog tussen onderwijs en erfgoedwereld behoren aan te trekken: het Gemeentearchief, het Historisch Museum en de Stichting Kunstzinnige

Vorming. Zij drieën zouden dit tijdelijk projectbureau aan moeten sturen waarin educatief en historisch geschoolde medewerkers lesmateriaal ontwikkelen, samen met de andere erfgoedinstellingen, de schoolbegeleidingsdienst, uitgevers en audiovisuele instellingen.

Het projectbureau gaat bij voorkeur een vaste verbinding aan met de pabo's. Studenten van deze hbo-instellingen zouden als stagiaires mee kunnen doen aan de ontwikkeling van het basislesmateriaal. Een permanente groep studenten zou meeverantwoordelijk kunnen worden gemaakt voor de invulling van dit lesmateriaal, de halffabricaten, samen met de scholen, en voor de daadwerkelijke overdracht aan de leerlingen.

Schooladoptieprogramma's

Scholen kunnen gebouwen, monumenten adopteren.¹² Met 225 basisscholen en daarbinnen acht leeftijdsgroepen kunnen vele gebouwen, monumenten en infrastructurele werken worden geadopteerd. De kinderen brengen bezoeken aan het geadopteerde bouwwerk, verzamelen er informatie over en besteden er aandacht aan in hun werkstukken en spreekbeurten. Een dergelijk programma bestaat niet in Rotterdam. Wel heeft bijvoorbeeld basisschool 't Landje het beeld van Zadkine geadopteerd en basisschool De Pijler het monument op het Plein Loods 24. Dergelijke voorbeelden verdienen navolging, ook en vooral in de sfeer van gebouwen met een brede historische functie. Idealiter biedt ieder geadopteerd gebouw of lieu de mémoire de mogelijkheid om verschillende invalshoeken te kiezen: politieke, sociale, economische en culturele aspecten van de stadsgeschiedenis. Indien het programma goed wordt opgezet zou ieder schoolkind gedurende zijn verblijf in het basisonderwijs met bouwwerken uit verschillende perioden van de stadsgeschiedenis kunnen worden geconfronteerd. Een aangepast programma is wellicht ook voor het voortgezet onderwijs te ontwikkelen, maar laten we beginnen met het basisonderwijs.

Publiekstijdschrift

Het Historisch Genootschap Roterodamum onderzoekt de mogelijkheid om een op een breed publiek gericht tijdschrift over de geschiedenis van Rotterdam uit te (laten) geven. Het tijdschrift zou vier tot zes keer per jaar moeten verschijnen en een professioneel karakter krijgen, dat wil zeggen werken met een betaalde redactie en gehonoreerde auteurs. Het uitgeven van een dergelijk tijdschrift wordt door erfgoedorganisaties en -instellingen breed gesteund, blijkt uit een door Roterodamum ingesteld onderzoek, maar financieel staat de vereniging er alleen voor. Diensten en instellingen willen soms wel pagina's kopen, maar niet vast bijdragen in de exploitatie van het tijdschrift. Binnen Roterodamum bestaan er dan ook aarzelingen of de vereniging wel tot de uitgaven van dit tijdschrift kan overgaan.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur begrijpt deze aarzeling, maar zou de publicatie van een dergelijk tijdschrift wel toejuichen. De Raad meent, dat een brede verspreiding van het blad essentieel is. Losse nummers moeten ook bij de sigarenboer en de supermarkt te koop zijn. De kosten van dergelijke distributie zijn hoog, maar losse nummers kunnen

---

¹² Een variant op het hier voorgestelde adoptieprogramma is opgezet door het landelijke VSBfonds, waarbij schoolklassen monumenten van nationaal belang kunnen 'veroveren'; zie www.veroverjeeigenmonument.nl

abonnees opleveren uit doelgroepen die niet op een andere manier kunnen worden bereikt. De gemeente Rotterdam zou het blad eenmalig kunnen ondersteunen door een budget ter beschikking te stellen voor de promotie bij de start van de uitgave. Overigens zouden gemeentelijke erfgoeddiensten en gesubsidieerde erfgoedinstellingen aangespoord kunnen worden om ruimhartig in het tijdschrift te adverteren.

Website

Naast of in plaats van een publiekstijdschrift kan gedacht worden aan een website of 'portal' gewijd aan de geschiedenis van de stad. Veel erfgoedinstellingen (maar ook enthousiaste particulieren) publiceren op internet. Met een kleine beetje coördinatie (inhoudelijk en qua vormgeving) zou een prachtige, interessante website kunnen worden ontwikkeld die voor iedereen die iets wil weten de plek is om het zoeken te beginnen.

Het Gemeentearchief is voorstander van de introductie van een site 'geschiedenisinrotterdam.nl'. Hierop zou, op laagdrempelige wijze, historische informatie over de stad moeten worden opgenomen en voorts zaken als vraag-en-antwoordmogelijkheden, doorklikknoppen naar erfgoedinstellingen en vooral veel aantrekkelijk audiovisueel materiaal. Een site bruikbaar voor zowel professionals als voor jongeren, onderwijs, toeristen en dergelijke. De site zou tweetalig moeten zijn. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur ondersteunt dit idee.

Zichtbaarheidsprojecten

De geschiedenis van de stad is, wandelend door die stad, niet meer te herkennen. Zelfs museumbezoek helpt niet om een beeld te krijgen van de ontwikkeling van de stad vanaf de bescheiden nederzetting Rotta of Rotte uit het jaar 1000 tot het Rotterdam van nu. In onze musea wordt het verhaal over de stad maar zeer fragmentarisch verteld. Er zijn wel veel initiatieven om datgene wat verdwenen is weer zichtbaar te maken, al is het op symbolische wijze. Van grote Rotterdammers uit het verleden plaatsen we beelden; historische resten proberen we weer zichtbaar te maken, zoals de reconstructie van een stuk stadsmuur en toren uit ongeveer 1450 die in het spoorwegstation Blaak is opgehangen. Symbolisch is het kunstwerk van de Delftsepoort van kunstenaar Cor Kraat aan het Pompenburg. Dergelijke initiatieven zijn van alle tijden. Ze verdienen aandacht, omdat het instrumenten zijn om het bewustzijn van de geschiedenis van de stad te stimuleren. We noemen, zonder volledig te willen zijn, hierna enkele lopende plannen.

- Het oprichten van een kunstwerk op de kruising van Hoogstraat en Binnenrotte, de oorspronkelijke plaats van de dam in de Rotte uit de 13e eeuw, een initiatief van een groot aantal personen en instellingen uit Rotterdam.¹³

---

¹³ In een open brief van 30 augustus 1993 richten een groot aantal personen en instellingen, bij brief van 13 september daaropvolgend ondersteund door een groot aantal bewonersorganisaties, zich tot de Gemeenteraad met het verzoek de Binnenrotte zo in te richten dat de oorspronkelijke plaats van het riviertje de Rotte en van de dam in de Rotte op kunstzinnige wijze wordt gemarkeerd. Ondanks bemoeienis van diverse gemeentelijke diensten en van de Commissie Internationale Beeldencollectie is hier nooit iets van terecht gekomen. Het Comité Rotte-Dam is echter nog steeds actief en blijft aandringen op realisatie van een kunstwerk. Recent heeft de wethouder van Kunstzaken toegezegd, dat aan het verzoek opnieuw aandacht zal worden besteed en wel in het kader van de komende herinrichting van het Binnenrottegebied. (Kroniek Roterodamum, mei 2006)

- Het markeren van de brandgrens in het plaveisel van de straten. In mei 2006 hebben Burgemeester en Wethouders besloten uitvoering te geven aan een voorstel van de dienst Stedebouw en Volkshuisvesting om over te gaan tot markering van de brandgrens die ontstond als gevolg van het bombardement van van 14 mei 1940.
- 'Stadsgeschiedenis aan de meter', een initiatief van gemeenteraadslid Els Kuijper voor het ontwikkelen en produceren van een geschiedenisboekje op niveau 7/8 van het basisonderwijs en van een duimstok met daarop jaartallen met belangrijke momenten in de stads- en wereldgeschiedenis gedrukt, uit te reiken samen met het boekje.¹⁴
- Op de identiteit van een wijk gerichte verhalenprojecten zoals het *Dwaallicht* van kunstenaars Jeanne van Heeswijk in Nieuw Crooswijk.

Dergelijke initiatieven zijn er altijd geweest en zullen ook altijd weer genomen worden. Ze dienen op hun eigen merites te worden beoordeeld. Hier vraagt de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur wel aandacht voor een goede en vooral brede contextuele inbedding van dergelijke projecten. De oprichting van een beeld of bouwwerk, het uitreiken van boeken en duimstokken en het openen van een website voor het vertellen van verhalen over de wijk moet geen incident zijn, een gebeurtenis die een artikel of foto in de krant waardig is, maar die daarna weer snel wegzakt uit het collectieve geheugen. Het publieke domein mag niet verworden tot een grote verzameling onbegrijpelijke symbolen. Aandacht voor stadsgeschiedenis in de publieke ruimte (eventueel virtueel) is uitstekend, maar blijvende aandacht voor het bieden van begrippenkader en context is wel nodig. Criteria voor de beoordeling van zichtbaarheidsprojecten liggen derhalve vooral in de inbedding van het project in een bredere aanpak.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur is in dit verband te spreken over het voorstel van de dienst Stedebouw en Volkshuisvesting om de brandgrens van mei 1940 in de openbare ruimte te markeren. Juist ook omdat het voorstel veel meer omvat dan alleen een aanduiding in het plaveisel. De realisatie van het project, zo stelt men zich voor, wordt zo uitgevoerd dat veel Rotterdammers bij het proces betrokken worden; de markering zelf is aanleiding tot het vertellen van verhalen over het Rotterdam van voor en na de brand en die verhalen worden verteld met behulp van oude en nieuwe media. In bijlage 1 bij dit advies hebben wij het projectvoorstel van de dS+V ter informatie overgenomen. Wij bevelen het project hier aan door de serieuze en brede wijze waarop het als zichtbaarheidsproject is opgezet en uitgewerkt.

Incidentele subsidies

De dienst Kunst en Cultuur verstrekt incidentele subsidies. Een speciale regeling of een geormerkt budget voor erfgoedactiviteiten is er echter niet. Subsidiebudgetten zijn per kunstdiscipline geordend, dan wel

---

¹⁴ Het initiatiefvoorstel van het raadslid Kuijper (raadsstuk 2005 nr. 1138) begint met de constatering: "Steeds meer blijkt ook uit onderzoek, vooral voor jongeren, de stad de entiteit te zijn waaraan zij hun identiteit ontlenuen. Jongeren voelen zich niet zozeer Nederlander (of Turk of Bosnier of Surinamer) maar Rotterdammer. Om je identiteit goed te ontwikkelen is het van belang je geschiedenis te kennen." Deze gedachte spoort bijzonder wel met de strekking van het voorliggende advies. Merk overigens op, dat initiatiefneemster blijkbaar geen enkele aarzeling kent als het gaat om de vraag of er een canon bestaat die gegraveerd kan worden op een duimstok. Het initiatiefvoorstel is door Burgemeester en Wethouders overgenomen en het Gemeentearchief werkt het project inmiddels uit.

interdisciplinair van aard. Erfgoedprojecten kunnen een enkele keer bij toeval onder een kunstdiscipline vallen, maar dat hoeft niet en ze worden alleen op kunstzinnige aspecten beoordeeld. Het lijkt nuttig om een regeling in het leven te roepen en een budget te reserveren voor erfgoedgerichte projecten. Met name om enige speelruimte te geven aan het particulier initiatief. Veel organisaties in Rotterdam willen wel meedoen aan het vertellen van het verhaal over de stad, maar naast de particuliere fondsen zijn er geen middelen voor. Een beperkte, stimulerende rol van de gemeentelijke overheid zou wonderen kunnen doen.

Wat voor soort projecten zouden in aanmerking kunnen komen? We noemen enkele voorbeelden.

- Het opzetten van lezingencycli door het OorlogsVerzetsMuseum.
- De verdere productie van stripboekjes voor de jeugd door het OorlogsVerzetsMuseum.
- Research bij het ondersteunen van mogelijk nieuwe historische programma's van de lokale omroep.
- Meer profijt halen uit de Open Monumentendag en de Wereldhavendagen.
- Opleiden van vrijwilligers voor het vertellen van verhalen op scholen, in bibliotheekfilialen en verzorgingstehuizen.
- Programma's ontwikkelen met Humanitas, gericht op senioren in onder meer de zorginstellingen.
- Woningbouwverenigingen stimuleren woonhistorische projecten te ontwikkelen en aan hun huurders aan te bieden.
- Mede ondersteunen van goedverzorgde uitgaven van kleine particuliere uitgeverij die veel aandacht besteden aan stadsgeschiedenis (zoals Duo Duo).
- Kinderpersbureaus betrekken bij de ontwikkeling van programma's gericht op informatie-overdracht aan hun doelgroep.
- Ondersteuning van onderwijsprojecten en reizende fototentoonstellingen van Ons Rotterdam.
- Vergroten van de attractiewaarde van de bestaande bezoekerscentra en toeristenoorden, gericht op het vertellen van bredere verhalen.
- Het ondersteunen van projecten van nichespelers die zich aan een groter publiek willen presenteren (Erasmushuis, Pierre Bayle Stichting).
- Werving vrijwilligers particulier initiatief.
- Abonneewerving nieuw stadshistorisch magazine.

- Voor de iPod-gebruikende toerist worden programma's ontwikkeld (en via internet ter beschikking gesteld) die wandel- en fietsroutes door de stad toelichten.
- Programma's als *Opzoomeren* en *Mensen maken de Stad* worden verbreed met een historische component door het invlechten van verhalen over de geschiedenis van de deelnemende straten.

Erfgoedfestival

Rotterdam is een festivalstad. Een festival biedt een aantrekkelijke formule om op een geconcentreerde manier veel mensen te bereiken. Festivals zijn laagdrempelig en heb veelal ook een nationale uitstraling. Wellicht is het dan een idee om jaarlijks een grootschalige erfgoeddag of erfgoedconferentie of erfgoedfestival te organiseren, een *event* waar alle actieve clubs in de stad op één centrale locatie hun laatste bevindingen en plannen aan elkaar en aan een geïnteresseerd publiek kunnen presenteren. Wellicht is aansluiting bij de jaarlijkse Week van de Geschiedenis, georganiseerd door de landelijke organisatie Anno, zinvol. Het zou interessant zijn als daar ook allerlei zelforganisaties van migranten aan mee doen, opdat langzamerhand een wat completer beeld van de stad gaat ontstaan en meer mensen met elkaars achtergrond kunnen kennismaken. Dat vergroot de zichtbaarheid van het onderwerp en van de betrokken instellingen aanzienlijk en stimuleert de belangstelling bij Rotterdamers.

De jaarlijkse Open Monumentendag en de Rotterdamse Dorpendag (dit jaar de derde aflevering) zijn zinvol, maar omdat er geen centrale locatie is en de activiteiten over de hele stad verspreid zijn ontbreekt het echte aanstekelijke festivalgevoel. Terwijl de Rotterdamdag van Ons Rotterdam weer te veel een markt- en ruilbeurskarakter heeft om een groot publiek op de been te brengen. Het verdient aanbeveling om Rotterdam Festivals uit te nodigen samen met communicatiemedewerkers van de erfgoedinstellingen en vooral ook met de vrijwilligersorganisaties te onderzoeken of een jaarlijks erfgoedfestival (werktitel) in Rotterdam zinvol is.

Erfgoed en de bezoeker van de stad

Dit advies richt zich op de manier waarop we het verhaal van de geschiedenis van de stad vertellen aan de bewoners van die stad. Daarnaast heeft Rotterdam ook bezoekers en ook zij krijgen een beeld van de stad. Sommigen worden wellicht eens Rotterdammer, anderen beïnvloeden soms op de een of andere manier het zelfbeeld van Rotterdamers, bijvoorbeeld omdat familie, vrienden of zakenpartners hier wonen. Daarom worden in dit advies enkele woorden gewijd aan de manier waarop we het verhaal over de stad aan die bezoekers vertellen.

Steden doen aan *city branding*. Ze ondersteunen en versterken de identiteit van de stad als merk. Dat gebeurt door het toekennen van vrijwel uitsluitend positieve betekenissen aan de stad, bij voorkeur in de overtreffende trap: de stad heeft de hoogste dit, de mooiste dat, de oudste zus en de meeste zo. Pijnlijke trekjes van de stad blijven veelal verborgen achter de positieve verhalen. Dat is niet erg want die verhalen kent de bezoeker meestal al uit de media. Dat Rotterdam enkele verkeerde lijstjes aanvoert weet de (Nederlandse) bezoeker al bij binnenkomst, de city marketeer is er om uit te leggen dat het desondanks een fantastische stad is om in te wonen, te werken en uit te gaan.

Rotterdam Marketing zet begrijpelijkerwijs niet zwaar in op het historische deel van het verhaal over Rotterdam. Rekening houdend met relevante doelgroepen gaat het voor deze organisatie eerder om kunst en cultuur, architectuur, *clubbing* en evenementen. Op enkele bescheiden fiets-, step- of wandeltochten met gids na is er weinig historisch aanbod voor de toerist in Rotterdam. De onvolprezen Historische Tramlijn 10 zit niet altijd vol. Voor de geschiedenis komt de toerist niet naar Rotterdam. Qua organisatie lijkt het Rotterdamse merkbeleid overigens wel op orde. Met de aanstelling van een chief marketing officer, met een organisatie als Rotterdam Marketing en meer gespecialiseerde organisaties als Rotterdam Topsport en Rotterdam Festivals, met actieve ondernemingen en instellingen als het Havenbedrijf en de Erasmusuniversiteit ontbreekt het niet aan menskracht en organisatorisch vermogen om een positief beeld over de stad uit te dragen.

Als we op deze plek bescheiden aandacht vragen voor de wijze waarop we hier en daar het verhaal over de geschiedenis van de stad vertellen, dan is dat vooral omdat de inhoud soms wat mager is. Veel verder dan de traditionele onderwerpen als Erasmus, de havenontwikkeling, het bombardement en de wederopbouw komen we niet. En dan nog krijgen de meeste incidentele bezoekers van Rotterdam daar niet of weinig over te horen. De bezoekers van de twee meest populaire toeristenattracties krijgen geen (Euromast) respectievelijk eenzijdige (Spido) informatie. We missen het enthousiasme en de eloquentie van de sprekers op de boten van de Circle Line in New York, die er in slagen een mooi en breed verhaal over de geschiedenis van die stad te vertellen. De canon van onze eigen geschiedenis zit blijkbaar niet erg goed in ons hoofd.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur bepleit om in het cultuurtoeristische beleid meer aandacht te besteden aan erfgoed. Daarbij zou de nadruk moeten liggen op het authentieke verhaal. Dat steden aan *city branding* doen is begrijpelijk, maar de bezoeker wil niet alleen jubelverhalen horen. De CMO en Rotterdam Marketing ware uit te nodigen na te denken over een gepaste structuur voor het vertellen van het verhaal over de geschiedenis van de stad aan de zakelijke bezoeker en de toerist, met als kernwaarden authenticiteit, overtuigingskracht, welsprekendheid. Het gladde verkoopverhaal ware te vermijden, dat is al lang niet meer geloofwaardig.

De regiefunctie op het terrein van erfgoed

Er is veel erfgoed, er zijn veel verhalen te vertellen en er zijn veel instanties, privaat en publiek, die deze verhalen willen vertellen. In dit advies stelt de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur voor meer energie te steken in het vertellen van deze verhalen, maar ook om de activiteiten van alle betrokkenen beter op elkaar af te stemmen. Met name met het onderwijs zou een dialoog op gang moeten worden gebracht waarbij goed materiaal wordt ontwikkeld afkomstig uit alle betrokken erfgoedinstellingen. Dit alles vraagt om een regiefunctie. Gelet op de achtergrond van alle betrokkenen (gemeentelijke diensten vallend onder verschillende portefeuillehouders, gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde instellingen, marktpartijen) lijkt het meest voor de hand liggend om deze regiefunctie bij de gemeentelijke dienst Kunst en Cultuur neer te leggen.

In de oprichtingsdocumenten van deze dienst is de coördinatietaak op erfgoedterrein ook expliciet opgenomen. De Rotterdamse Raad voor Kunst

en Cultuur hoopt met voorgaande overwegingen en adviezen een schets te hebben gegeven van de onderwerpen waarop deze taak zich zou kunnen richten. Het is niet zijn taak om de dienst uit te leggen hoe zij haar werkzaamheden dient uit te voeren. De dienst is ook zeer wel in staat dat zelf te bepalen. Dit advies biedt wel de thema's, invalshoeken en onderwerpen voor gemeentelijk beleid die we, ten slotte, als volgt kunnen samenvatten in een serie conclusies en aanbevelingen.

Conclusies en aanbevelingen

Het gemeentelijk beleid op erfgoedterrein zou zich, wat de publiekscant betreft, op de volgende onderwerpen moeten richten.

- de oprichting van een tijdelijk projectbureau waarin de producten voor het onderwijs worden vormgegeven;
- de opzet van adoptieprogramma's voor het onderwijs, waarbij schoolklassen historische locaties en gebouwen adopteren en die gebruiken als bron van kennis en inspiratie;
- de ontwikkeling en invoering van een subsidieregeling voor incidentele subsidies op erfgoedterrein;
- de eenmalige ondersteuning van het Historisch Genootschap Rotterdam bij de start van een nieuw historisch magazine;
- het ontwikkelen van een jaarlijks Erfgoedfestival;
- versterking van de rol van erfgoed in cultuurtoeristische programma's;
- zichtbaarheidsprojecten, zoals het project Stadsgeschiedenis aan de Meter, de Brandgrens van 14 mei 1940 en de Dam in de Rotte worden in beginsel positief bejegend, doch wel beoordeeld en ondersteund op basis van criteria als breedte en diversiteit van het publieksbereik, continuïteit en bereik van de gebruikte media, inbedding in organisaties en andere projecten.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur meent, dat de dienst Kunst en Cultuur als gangmaker, als kwartiermaker bij de uitvoering van dit beleid moet kunnen optreden. Deze dienst kan zeer wel een brug slaan tussen gemeentelijke diensten, gesubsidieerde instellingen en particuliere organisaties. De omvang van de formatie van de dienst moet haar daartoe overigens wel in staat stellen.

Meer concreet stelt de Raad voor de volgende acties te ondernemen.

1. In overleg met de directies van Gemeentearchief, Historisch Museum en de Stichting Kunstzinnige Vorming onderzoekt de dienst de mogelijkheden tot oprichting van een tijdelijk projectbureau erfgoed voor het onderwijs.
2. Dit bureau wordt naast de ontwikkeling van relevant materiaal ook belast met de opzet van een schooladoptieprogramma.
3. De dienst ontwerpt een regeling voor incidentele subsidies op het terrein van erfgoed.

4. Roterodamum onderzoekt de mogelijkheden voor de uitgave van een publiekstijdschrift en bespreekt de resultaten daarvan met het gemeentebestuur.
5. Rotterdam Festivals onderzoekt de mogelijkheden van een jaarlijks Erfgoedfestival.
6. De Chief Marketing Officer en Rotterdam Marketing zien toe op versterking van de rol van erfgoed en van het vertellen van authentieke verhalen over de stadsgeschiedenis in (cultuur)toeristische programma's.
7. Nader onderzoek naar de haalbaarheid van zichtbaarheidsprojecten, in het bijzonder van het project Markering van de brandgrens van 14 mei 1940.

Bijlage 1

Project “Markering Brandgrens van 14 mei 1940” opgesteld door de dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting.

Ambitie brandgrens project

Het bombardement is voor Rotterdam een van de meest ingrijpende gebeurtenissen uit de recente geschiedenis, het zichtbaar maken van de brandgrens van 14 mei 1940 is dan ook een project van navenant cultureel belang, dat uitstijgt boven een ‘gewoon’ buitenruimteproject. Naast de herinnering aan het bombardement, is de kennis van het bombardement ook van belang als verklaring waarom Rotterdam een modern centrum heeft.

Het vertellen van het verhaal van de brandgrens als deel van de stadsgeschiedenis is een culturele opgave voor de stad en ligt bij de verschillende instellingen die zich hiermee bezighouden.

Het markeren van de brandgrens zal door de verschillende gemeentelijke instellingen: het Historisch Museum, het Gemeentearchief, de dS+V en de dienst Gemeentewerken, met ieder zijn specifieke kennis en kunde, samen moeten worden voorbereid en uitgevoerd.

Het markeren zelf is een ‘work in progress’ dat aansluit op het onderzoek naar het exacte tracé van de brandgrens en het vertellen van het verhaal van de brand. Het omvat het ontwerpen en realiseren van een buitenruimteplan waarvoor de opgave ligt bij de dS+V en GW.

De brandgrens loopt in het gebied van de Centrumraad, maar ook in dat van de deelgemeenten Noord, Kralingen-Crooswijk en Feijenoord. Waarbij moet worden opgemerkt dat de schade op het Noordereiland het gevolg is van beschietingen door het Nederlandse leger op de daar verschanste vijandige troepen; door “friendly fire” noemen we dat nu.

SPECIAAL BUITENRUIMTE PROJECT

De markering van de brandgrens van 14 mei 1940 wordt als een speciaal buitenruimteproject opgezet. De culturele aspecten zullen in dit project vorm krijgen door het betrekken van bewoners, eventuele ooggetuigen, scholen en belangstellenden. De brandlijn wordt als het ware samen met de inwoners getrokken; steeds verder het verhaal over de grens en de brand tot leven roepend en daarmee deze episode van de stadsgeschiedenis stevig in het collectieve geheugen verankerend. Dit heeft als positieve neveneffecten dat het draagvlak wordt vergroot en de bewoners de fysieke markering in de directe woonomgeving zich eigen maken.

Markeren, ‘work in progress’

Inherent aan deze werkwijze is dat het aanbrengen van de markering gefaseerd en op verschillende plaatsen en binnen verschillende deelgemeenten wordt uitgevoerd.

De uitvoering zal worden uitgesmeerd over meerdere jaren, betrokken bestuurders en anderen kunnen dan telkens weer de aandacht vestigen op deze voor de stad zo ingrijpende gebeurtenis; een traditie kan ontstaan en groeien. Als einddatum van het project wordt 14 mei 2010 gesteld; 70 jaar na dato.

Het uiteindelijke doel is het vertellen van deze belangrijke gebeurtenis uit de stadsgeschiedenis, verhalen waar ook de moties Dos Santos en Woudenberg naar vragen.

DE MARKERING

Een eenduidige, goed herkenbare markering van de brandgrens over de gehele lengte is van groot belang.

Naar de vormgeving en uitvoering van de markering wordt nog research gedaan: de markering zal hufter-proof en overal toepasbaar moeten zijn.

Ook zal de markering moeten passen op diverse ondergronden en, toegepast in verkeersgebied, geen verwarring mogen oproepen.

Een voorstel is de markering uit te voeren met 'punaises'; metalen noppen in de grond. Het voordeel van deze noppen is, naast dat ze in alle soorten plaveisel aangebracht kunnen worden en bij herbestrating/onderhoud eenvoudig zijn terug te brengen, dat hiermee een uniforme uitvoering het meest gewaarborgd is.

Onderzocht wordt welke bestaande producten bruikbaar zijn, en welke mutaties op een standaard product mogelijk zijn, zodat een uniek (brand)merk gemaakt kan worden. Hierbij zal ook onderzocht worden hoe van de merkjes informatiedragers te maken.

MARKERING EN FLANKERENDE PROJECTEN

Is de markering zelf al een project waarbij de betrokkenheid van de inwoners wordt gestimuleerd, projecten die geënt kunnen worden op de zichtbaar gemaakte brandgrens zijn legio:

Routes: Voor de hand liggend is het uitzetten van routes langs de markering waarbij de talrijke verhalen van de brand zelf via de wederopbouw tot de nieuwste ontwikkelingen, verteld kunnen worden. Dit kan op de vertrouwde manier met een kaart met routebeschrijving tot en met GIS-begeleiding via i-Pod of GSM.

Speciale publicaties: Lesbrieven voor het onderwijs, meer gedetailleerde beschrijvingen en achtergrondinformatie en oral history vertellingen.

Website: als overkoepelend instrument een website over de brandgrens. Hierop kan worden doorgelinkt naar aanverwante sites en gemeentelijke instellingen die over de brandgrens en de wederopbouw en de geschiedenis in het algemeen, interessante informatie hebben.

Nieuwe tradities kunnen ontstaan zoals een jaarlijkse fietstocht langs de brandgrens op 14 mei aansluitend op de herdenking bij het monument aan de Statenweg.

Projecten in het kader van de Rotterdamse festivals rond het fenomeen van de brandgrens kunnen een inspiratie zijn voor verdere ontdekking.

SAMEN IS ER VEEL TE DOEN

Door het project brandgrens kunnen vele Rotterdamse instellingen en particulieren gestimuleerd worden aan te haken en hun 'ding' dat met de brandgrens raakvlakken heeft, te doen.

Bij onderwijs kan een erfgoedgeschiedenis project aansluiten, bij de fiets- en stepverhuurders kunnen routes al dan niet met GPS worden gemaakt, de musea kunnen tentoonstellingen organiseren gerelateerd aan de brandgrens, etc.

Het project markering brandgrens is een project van dS+V, GW, GAR en HMR, waarin verleden heden en toekomst samenkomen. Een project voor de inwoners en bezoekers van de stad.

(Bron: dienst Stedebouw en Volkshuisvesting, juni 2006)